

Poshlost ja poliittinen arviointikyky

Olavi Paavolainen poliittisen poshlostin kriittikkona

JOUNI TILLI

ABSTRACT

Poshlost and the ability to judge politically: Olavi Paavolainen as a critic of political poshlost

Poshlost can be described as a certain kind of "smug philistinism". Philistinism is a mentality based on materialism, stock ideas and conventionalism. A philistine is a conformist who aspires to be intelligent, authentic and sophisticated, but the seed of failure is inbuilt in the very endeavour. *Poshlost* is not only apparently tacky but essentially the falsely important, falsely clever, falsely beautiful and falsely attractive. The genuine and authentic is never *poshlost*. *Poshlism* is thus an aesthetic judgment as well as a moral indictment. I shall make a political reading of the concept and interpret it as the absence of the ability to judge politically. In *political poshlost* one's ability to think by herself and for herself is clouded, for example, by an ideology. I bring into play Olavi Paavolainen's criticism (and critique!) of the unwillingness to judge for oneself. Paavolainen was adamant on making his own judgements.

Tarkastelen esseessäni Vladimir Nabokovin käyttämää alun perin venäjänkielistä käsitettä *poshlost* sekä siitä johtamaani käsitettä *poliittinen poshlost*, jonka esitän tarkoittavan poliittisen arvostelukyvyn puutetta. Yhdistämällä moraalis-esteettisen käsitteen poliittisuuteen voidaan kriittisen ajattelun vaatimusta tarkastella useista erilaisista perspektiiveistä. Tällöin "massoitumisen" seurauksia on mahdollista havainnoida eri ilmiöistä samaan tapaan kuin poliittisuus voidaan lukea esiin melkein mistä tilanteesta tahansa.

Massayhteiskunnan kritiikkiä tarkastelen Hannah Arendtin teorian avulla. Massayhteiskunnan ja -kulttuurin syntyyn kytkeytyy ihmisten väliseen temporaaliseen maailmaan liittyvien asioiden "viereksuminen" sekä yksilöllisen ja yhteisöllisen muistamisen rapautuminen, josta tuloksena on solidaarisuuden, yhteisöllisyyden ja pluraliteetin katoaminen. Tämä puolestaan näkyy kaikessa ihmisen toiminnassa. Massakulttuuriin liittyy läheisesti filistinismi, jonka myötä ihmisen suhde taiteeseen ja kulttuuriin muuttuu radikaalisti. Arendtin olen nostanut esille, koska hän pohti massamentalitee-

tin syntymisen poliittisia implikaatioita arviointikyvyn (niin poliittisen kuin esteettisenkin) käsitteen kautta.

Esimerkkinä käytän Nikolai Gogolin romaania *Kuolleet sielut*, johon Nabokovkin käsitteensä pohjaa. Lopuksi teen tulkinnan Olavi Paavolaisesta oman aikansa *poliittisen poshlostin* kriittikkona ja pohdin kriittisen arviointikyvyn merkitystä sekä henkilökohtaisella että kansallisella tasolla. Käsitteen selvittämisen aloitan filistiiniläisyydestä, joka on sekä *poshlostin* että Arendtin massayhteiskuntakritiikin taustalla.

Banaalia ja pinnallista – siis filistiiniä

Alun perin sana filistiini (engl. philistine) viittasi pakanakansa, jolta nimi Palestiina tulee. Raamatun Aamoksen kirjan mukaan filistealaiset tulivat todennäköisesti Kreetalta, ja he asettuivat Kaanaan maan etelä-rannikolle noin vuonna 1100 ennen ajanlaskun alkua. Filistealaisten vastustamisen nähtiin usein olevan jumalan antama tehtävä, koska he olivat epäaitoja ja jumalattomia, eivätkä tun-

nistaneet jumalan ilmoitusta¹. Israelilaiset pyrkivät valtaamaan filistealaisten asuttaman alueen. Tuosta ajasta lähtien termille onkin annettu mitä erilaisimpia pejoratiivisia merkityksiä.

Filistiini-termin² moderni merkitys 1800-luvulta lähtien perustuu kahteen ideaan. Ensinnäkin filistiini tarkoittaa niin sanottujen keskiluokkaisten, materialististen ja hengettömien arvojen personifikaatiota. Keskiluokkainen filistiini yrittää (epätoivoisesti) seurustella ylempään luokkaan määriteltyjen kanssa ja samalla nyrpistellä omahyväisesti oman materiaalsen mukavuutensa suojusta alempiin luokkiin kuuluville. Toiseksi, kansallisuuden käsite kuuluu olennaisesti filistinismiin (philistinism): filistiini onkin määritelty keskiluokkaisten, nurkkakuntaisten nationalististen arvojen ruumiillistumaksi. (Nyegaard 2004; Nabokov 1981, 309.)

Filistinismi tarkoittaa tietynlaista suhdetta taiteeseen: filistiini alistaa taiteen elämälle, mutta samalla toivoo taiteelta ylentävää vaikutusta. Taide on kulutushyödyke, jonka kyky viedä ihminen toisiin aikoihin ja kulttuureihin on kadonnut. Filistiini ei siis arvosta kulttuuria ja taidetta *per se*, vaan niiden arvo on yhtä kuin markkina-arvo. Hän laittaa taiteen ja kulttuurin kävelemään markkinoille samassa jonossa kulutustavaroiden kanssa. Taiteesta muodostuu näin ollen hyödyke kulutusprosessissa. Samalla filistinismi tarkoittaa vieraantumista inhimillisestä, ihmisten välisestä maailmasta, koska kuluttaminen ja markkina-arvo nousevat korkeimmiksi prioriteeteiksi.³

Filistiinin kiinnostuksen kohteet ovat suurimmaksi osaksi materiaalisia, pinnallisia ja arkipäiväisiä. Hän ei arvosta älykkyyttä, taiteellisuutta tai ylipäättään mitään henkisiä arvoja: vain helppo ja nopeasti omaksuttava kelpaa. Tieto tai taide kiinnostaa häntä vain siinä määrin, kun siitä on hyötyä hänelle. Sen sijaan omistaminen ja materia vetoavat häneen. Filistiini on ylpeä omistaja; hän uskoo

¹ Filistealaisiin liitetään Raamatussa myös kostonhimo, viha ja ylpeys. Ks. esim. Hesekielin kirja ja Sakarjan kirja sekä 1. ja 2. Samuelin kirja.

² Suomessa on käytetty 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa saksan Philister-sanasta johdettua filisteri-sanaa, joka tarkoittaa Nykysuomen sanakirjan (1978) mukaan ”ahdasmielistä poroporvaria”. Esim. käytetään L. Onervan tekstiä: ”tuo minulle niin outo lepo tasaisten filistereiden typerän tyytyväisessä ympäristössä”. Uuden sivistyssanakirjan (1982) mukaan filisteri-sana tulee suomeen saks. ja baltt. ylioppilaskielistä, joissa filisteri tarkoitti henkilöitä, jotka eivät ole ylioppilaita tai ovat siirtyneet pois yliopistosta.

³ Ks. tarkemmin esim. Beech ja Roberts 2002.

mainosten sisältämään ajatukseen, että ihmisen onni olisi ostettavissa ja että jonkin asian ostaminen tai omistaminen ylentää omistajansa. (Nabokov 1981, 311–313.)

Filistiinin mentaliteetti muodostuu kunkin ajan tai ryhmän konventionaalisista kliseistä ja fraseologiasta. Hän hyväksyy kyseenalaistamatta oman aikansa ideaalit ja ideat. Filistiini on banaaliuden ja keskinkertaisuuden tuote. Hän on konformisti, joka mukautuu saumattomasti ryhmäänsä, ja tällä tavoin pystyy pakenemaan henkilökohtaista vastuuntunnettaan. Vaikka filistinismi yhdistetään ennen kaikkea omasta filistiiniläisyydestään ylöspäin keskiluokkaan ja sen vaalimiin arvoihin, filistinismi on myös yleinen, (luokka)taustasta riippumaton mielentila. (emt., 309–310.)

Filistinismiin kuuluu oleellisena piirteenä myös petos. Filistiini haluaa tehdä vaikutuksen ja tulla vaikutetuksi, mistä seurauksena on huijaamista, valheellisuutta ja tekopyhyyttä. Tällaisen arvomaailman omaava henkilö haluaa olla ja toimia samalla tavoin kuin muutkin, mutta samalla filistiini yrittää epätoivoisesti kuulua johonkin eksklusiiviseen kerhoon tai järjestöön. Hän nauttii ajatuksesta, että voi esimerkiksi ruokailla ”kerholla” samassa pöydässä suuryrityksen johtajan, aatelisen tai muun silmäätekevän kanssa. Omaisuus tai asema saavat hänen päänsä pyörälle. (emt., 310–311.)

Filistinismistä poshlostiin ja kitschiin

Vladimir Nabokov (emt. 313, suomennos JT) kuvaa *poshlostia*⁴ näin:

”Venäläisillä on erityinen termi omahyväiselle filistinismille – poshlost. Poshlost ei tarkoita ainoastaan selkeästi arvotonta tai roskaa, vaan myös muka-kaunista, pseudoälykästä ja tekotaiteellista. Käsitteen käyttämiseen ei liity pelkäämistään esteettinen arvio, vaan myös moraalinen syyte. Aito, vilpiton, rehellinen ja hyvä ei ole koskaan poshlostia. Voidaankin väittää, että yksinkertainen, sivistymätön henkilö tuskin koskaan on poshlost, koska se edellyttää pinnallista sivistystä. Talonpojasta täytyy tulla kaupunki-

⁴ Müllerin (2005) Uusi venäläis-englantilainen sanakirja määrittelee *poshlostin* seuraavasti: vulgarity, triviality, banality, platitude; adjektiivina vulgar, trivial, banal, commonplace. Kuusisen, Ollikaisen ja Syrjäläisen (1997) venäjäsuoimi-suursanakirja puolestaan määrittelee *poshlostin* mauttomuudeksi, typeryydeksi, karkeudeksi, latteudeksi ja moukkamaisuudeksi.

lainen ollakseen vulgaari: poshlostissa maalattu solmio piilottaa rehellisen aataminomenan.”

Poshlost (ven. пошлость) on siis moraalis-esteettinen käsite, joka viittaa erityisen omahyväiseen, ylpeään filistinismiin. Siihen taipuvainen ei ole idiootti, koska hän tietää, että on olemassa tavoiteltavia syvällisiä ja älyllisiä arvoja. Sekä *poshlost* että filistinismi edellyttävätkin jonkinasteista sivistyksen tasoa; taiteesta, tiedosta tai mausta ylipääntään on oltava jonkinlainen käsitys, ennen kuin siihen voidaan pyrkiä ja jotta sitä voidaan jäljitellä.

Nabokov (1969, 82) jatkaa edelleen *Gogol*-esseessään käsitteen erilaisista ulottuvuuksista ja konnotaatioista:

”Poshlostin joitakin vaikkakaan ei kaikkia piirteitä voisi kuvata esimerkiksi sanoilla halpa, teennäinen, banaali, pöyhkeilevä, huonoa makua osoittava, puolivillainen. Nämä kaikki tuovat kuitenkin mieleen tiettyjä vääriä arvoja, joiden havaitsemiseen ei tarvita erityisempää tarkkanäköisyyttä. Tällaiset sanat pyrkivätkin korvaamaan ilmeistä arvojen luokittelua jonakin tiettyinä historian aikakautena; mutta se mitä venäläiset tarkoittavat sanalla poshlost on kauliin ajatonta ja niin taitavasti suojaväreillä maalattua, että sen olemassaolo (kirjassa, sielussa, instituutiossa, tuhannessa muussa) jää usein huomaamatta.

Aina siitä lähtien kun Venäjä alkoi ajatella, siihen asti jolloin se poikkeuksellinen hallitusvalta, jota se on sietänyt suurimman osan tätä vuosisataa, pyyhkäisi sen taas ajatuksettomaksi, sivistyneet, herkkätunteiset ja vapaamieliset venäläiset olivat terävästi tietoisia poshlostin salakavalasta ja tahmeasta kosketuksesta.”

Poshlost on erityisen elinvoimaista ja kavalaa, kun valheellisuus ei ole ilmeistä ja kun sen jäljittelemien arvojen katsotaan, oikein tai väärin, kuuluvan taiteen, ajatuksen tai tunteen kaikkein korkeimmalle tasolle. Juuri ne kirjat, joita niin ”poshlostisti” arvostellaan päivälehtien kirjallisuusliitteissä – bestsellerit, ”liikuttavat, syvälliset ja kauniit” romaanit, ”kohottavat ja voimakkaat” teokset – tiivistävät *poshlostin* sisimmän olemuksen. (Nabokov 1969, 87.) Sitä on liiallinen täydellisyys, valheellinen imelyys ja itsestään tietoinen ylevyyden tavoittelu. *Poshlost* on kaunis kuori, johon kätkeytyy halkeama ja jonka liepeillä leijuu pilaantuneen haju.

Mielenkiintoista on myös leikki venäläisen sanan osilla englanniksi; ääntäminen muistuttaa englanninkielen *posh-* ja *lust-*sanojen ääntämistä. *Poshlost* siis jo leksikaalisten osiensa tasolla sisältää epätoivoisen halun kuulua niin sanottuun yläluokkaan!

Kyse on ennen kaikkea arvoista ja toimintamalleista, jotka on kopioitu. Ne eivät ole aidosti omia, vaikka niistä yritetään tehdä väkisin originelleja ja yleviä. Massakulttuurin tuotteiden voidaan sanoa ilmentävän ilmiötä: *poshlost* on seurausta älyllisestä keskinkertaisuudesta. *Poshlost* edustaa kulttuurin arvoja, joita vaalitaan väkisin, vaikka niitä ei todellisuudessa ole omaksuttu; riittää, että jokin muistuttaa hienoa tai arvokkaaksi määriteltyä. *Poshlost* on siis pintaa ja matkimista vailla ”suuruutta” tai sisältöä. Se on onttoa kimallusta ja imeviä tunteita.

Tässä mielessä *poshlost* ja *kitsch*⁵ liittyvät läheisesti toisiinsa. *Kitsch*-tuotteet ovat halpoja, suosittuja massatuotteita, kuten esimerkiksi vaaleanpunaiset muovikukat tai taideteoksia muistuttavat esineet, joista henkii imelyys ja tekotunteellisuus. *Kitschiä* ovat esimerkiksi lähikaupassa myytävät halvat taulut ja ylitsevuotavan sentimentaaliset harlekiini-kirjat.

Kitsch ja *poshlost* ovat siis hyvin pitkälti samoja asioita: molemmista puuttuu luovuus ja aitous. *Kitsch* voidaan ehkä lähinnä määritellä *poshlostin* realisoitumaksi. Tällöin *poshlost* olisi enemmän mielentila ja *kitschiä* taas tuotteet, joita tällainen mielentila tuottaa. *Poshlost* ja *kitsch* molemmat ovat tavallaan 1900-luvun alussa syntyneen massayhteiskunnan ja niin sanotun Massenmensch-ihmistyyppin tulosta. Traditionaalisten arvojen ja muuttumattomina pidettyjen ”totuuksien” ja ideaalien pirstoutuminen esimerkiksi ensimmäisessä maailmansodassa näkyikin eräällä tavalla *poshlostissa*. Sisällön tilalle tuli halpaa pintaa, jonka ”massat” ottivat omakseen.

Kenties nyky-yhteiskunnan temporaalinen tiivistyminen ja kiire näkyvät tällaisen *poshlostin* lisääntymisenä. Rahasta ja taloudellisesta voitosta on tullut lähes ainoa määräävä tekijä: aika on rahaa, mikä johtaa väistämättä pinnallisuuden lisääntymiseen. Myös viimeaikoina suomalaisessa puolipolitiikassa korostunut julkkisehdokasilmiö voidaan tulkita *poshlostin* tuotteeksi: julkisuus *per*

⁵ Saksankielinen sana *kitsch* tarkoittaa roskaa, pötyä tai pötypuhetta.

se sekä julkisuuteen pääseminen – tavalla tai toisella – nähdään tavoittelemisen arvoisiksi. Poliitikkanaan on kaivattu niin sanottuja pehmeämpiä arvoja ja tunteita, mutta liian usein niitä etsitään poliitikkojen omasta elämästä, jotta henkilökohtaisilla skandaaleilla tai tunnustuksilla voitaisiin tehdä yhä suurempaa voittoa. Ja kun julkisuus takaa yleensä aina jonkin verran lisää-ääniä vaaleissa, eräänlainen julkisuuden noidankehä on valmis.

Nikolai Gogolin satiiri *poshlostin* kuvana

Nikolai Gogolin *Kuolleet sielut* (vuodelta 1841–46) on terävä satiiri murroksessa olevasta 1800-luvun venäläisestä yhteiskunnasta. Siinä Nikolai Gogol jatkaa jo esimerkiksi *Reviisorissa* (vuodelta 1835) esiintynyttä kritiikkiään mielivaltaista hallintoa ja korruptiota kohtaan. *Kuolleissa sieluissa* Gogol kuvaa satiirisella ja ironisella otteella elämän latteutta ja tyhjyyttä.

Gogolin romaanin päähenkilö Tshitshikov haluaa rikastua ja nostaa statustaan ostamalla kuolleita sieluja, eli kuolleita maaorjia, joita ei ole ehditty poistaa luettelosta. Tshitshikov ei kuitenkaan ole roisto, vaan eräänlainen onnenonkija, jolla oli aikansa yhteiskunnassa mahdollisuus onnistua keinottelussaan.

Kertomuksen miljöö on pinnallisuuden, banaaliuden ja provinsialismin läpituokema. ”N:n kaupunki” on *poshlostin* realisoituma. Samalla se on metafora henkilöiden sekä koko 1800-luvun alun Venäjän ontoudesta. *Kuolleiden sielujen* ajatuksia herättävä kauheus ei ole traditionaalisella tavalla demonista, vaan pahuus on nimenomaan latteudessa ja keskinkertaisessa, omahyväisessä typeryydessä⁶.

Tshitshikov puolestaan on *poshlostin* ruumiillistuma. Hänen kuorensa on rako, ruosteinen reikä, josta lähtee heikko mutta pöyristyttävä löyhkä, samanlainen kuin puhkaistusta hummeritölkistä, jonka joku huolimaton on unohtanut ruokakomeroon. Tämä pikkuvirkamies huomaa järjestelmässä aukon ja hyödyntää sitä ahnaasti. Pintaliitton ihastunut ”epäautenttinen” keskiluokka hurmaantuu välittömästi Tshitshikovin kaltaiseen liihottelijaan, koska seurapiirien sosiaalinen paine ja heidän taloudellinen ”etunsa” vaativat niin. Kaupunkiin saa-

puvan, ilmeisen varakkaana esiintyvän muukalaisen suosioista kilpaillaankin pian useilla eri tavoilla.

Kuolleilla sieluilla keinotteleva Tshitshikov kohtaa matkallaan riutuvia ja kituvia ihmishahmoja, joita yhdistää tavalla tai toisella onttoisuus ja kalvava turmeltuneisuus. Yhteistä hahmoille on heidän pinnallisuutensa sekä epätoivoinen pyrkimäisyysensä. Kiehtova on myös Gogolin tapa fokalisoita kertomusta ja kuvata hahmoja sitä tarkemmin ja vivahteikkaammin mitä ”vähäpätöisempiä” he ovat. Kaikkia kertomuksen henkilöitä yhdistää pinnallisuus sekä mädäntynyt sisus, ja ahneudessaan sekä typeryydessään he lankeavatkin Tshitshikovin juoneen. Gogolin teoksen ahdistunut ja absurdi maailma on pinnalta lempeän ironinen, mutta alta voidaan havaita varsin terävä kritiikki 1800-luvun Venäjän pateettisuutta ja onttoutta kohtaan.

Kertomuksensa lopussa Gogol (1970, 360–361) pohdiskelee myös itsepetoksen sekä pinnallisuuden suhdetta:

”Te pelkääte syvälle suunnattua katsetta, teitä itseänne kauhistuttaa kohdistaa johonkin syvälinen katse, te rakastatte vain pikaisia vilkaisuja onttoin silmin. Te nauratte sydämenne pohjasta Tshitshikoville, kenties vielä kiitätte tekijääkin: ’On se sentään tehnyt joitakin hauskoja havaintoja, varmaan on luonteeltaan hupaisa ihminen.’ Ja näiden sanojen jälkeen te käännytte kaksin verroin ylpeäimpinä omaan itsenne, omahyväinen hymy ilmestyy kasvoillenne ja te lisäätte: ’Täytyy todellakin myöntää, että kummallista ja naurettavaa väkeä on monessa maakunnassa, ja vielä aikamoisia roistoja.’ Mutta kuka teistä, suuressa kristillisessä nöyryydessä, ei julkisesti, vaan hiljaisuudessa yksinäisyyden hetkinä oman itsensä kanssa, kohdistaa sielunsa syvyyskiin tämän painavan kysymyksen: ’Olisiko minussakin jokin osa Tshitshikovia?’”

Kuolleiden sielujen karikatyyrit välittävät kriittisen aspektin todellisuuteen, jossa yhdistyvät synkeä venäläinen maaseutu ja pikkukaupunkimiljöö. Teoksessa yhdistyvät yhtäältä yleisinhimilliset yksityiskohtat sekä toisaalta kuva tuon ajan venäläisen yhteiskunnan armostouudesta. *Kuolleet sielut* ei kuitenkaan varsinaisesti ole totuuteen pyrkivä kuvaus venäläisestä todellisuudesta, vaan 1800-luvun venäläinen yhteiskunta sekä ylipäättään ihmissuunto on pikemminkin toiminut Gogolin inspiraation lähteenä. *Kuolleista sieluista* – ja itse asiassa koko Gogolin tuotannosta – voi havainnollisesti

⁶ ”In Russian literature the provinces can be a version of hell itself, a place where banality threatens to intensify to the point of evil.” (Lounsbury 2005, 265.)

lukea esiin, mitä Nabokovkin *poshlostilla* tarkoittaa.

Gogol (1970, 363–364) päättää teoksensa kuuluisaan troikkametaforaan, jossa tiivistyy *poshlostin* olemus. Gogol vertaa Venäjää nopeasti kiitävään, mutta häthätää kokoon kyhättyyn hevostroikkaan, joka hurmaa nopeudellaan, mutta jättää taakseen hämmennystä:

”Etkö sinäkin, Venäjä, riennä samoin kuin tuo nopea tavoittamaton troikka? Savuna tupruaa tie allasi, sillat jyrähtelevät, kaikki jää ja katoaa taakse. Katsoja pysähtyy kuin jumalaista ihmettä hämmästyen: eikö tuo ole salama, taivaalta singahtanut? Mitä merkitsee tuo kauhistava liike, mikä tuntematon voima on noissa maailmalle oudoissa hevosissa. Hei, hevoset, hevoset, mitkä hevoset! Vihuritko ovat sotkeutuneet harjoihinne? Herkkä korvako kätkeytyy jokaiseen suoneenne? Kohta kun kuulivat ylhäältä tutun laulun, yhtäkaaa ponnistivat vaskisiloilla koristettuja rintojaan ja tuskin koskettaen kaviollaan maata muuttuivat äkkiä kuin ilmassa lentäväksi ojennetuiksi viivoiksi, ja niin rientää troikka kuin jumalalta innoituksen saaneena. Minne riennät sinä, Venäjä, vastaa! Ei vastausta. Kulukset helisevät ihanasti, jyrähdellen repeilee kappaleiksi ilma muuttuen tuuleksi, ohii lentää kaikki, mitä vain on maan päällä, ja karsaasti väistään antavat tietä muut kansat ja valtakunnat.”

Gogolin kuvaus pikkuvirkamiehistä muistuttaa Hannah Arendtin Eichmann-kuvausta (ks. Arendt 1994). Molemmissa kuvastuu tavallisen virkamiehen ontous ja kyvyttömyys syvälliseen ajatteluun ja aitouteen; hyvinvoivan ja ”kunnollisen” kuoren ja kopioitujen latteuksien alla ammottaa tyhjyys. Gogolin teoksissa tsaristinen virkakoneisto murskaa tavalliset ihmiset alleen. Gogolin kertomusten hahmojen kohtalo heijastaa koko tuon ajan venäläisen byrokratian korruptoituneisuutta, virka-asevilla keinottelua, latteaa tyhjänpäiväisyyttä ja lopulta ihmisarvon täydellistä alasajoa.

Samanlaisia taipumuksia on havaittavissa Adolf Eichmannissa: hänen maailmansa pysyi koossa noudattamalla lakeja ja käskyjä kyseenalaistamatta tai pysähtymättä ajattelemaan, mitä oikeastaan on tekemässä. Hitlerin sanan toteuttaminen oli viime kädessä liima, joka piti Eichmannin korttitalon pystyssä. Henkilökohtaisella tasolla hän ei ollut inhimoinen antisemiitti, mutta hänelle oli määrätty tehtävä organisoida juutalaisten kuljetus lähes varmaan tuohon, ja kunnollisen, lakia noudattavan

kansalaisen tavoin Eichmann tarttui tehtävään pikubyrokraattimaisella pieteteillä seurauksia miettimättä.

Arendtin massayhteiskunnan kritiikki ja julkisen tilan pluraliteetti

Poliittinen poshlost liittyy läheisesti massayhteiskunnan syntyyn, ja jatkankin käsitteen tarkastelua Hannah Arendtin massayhteiskunnan kritiikin ja hänen poliittista tilaa koskevien ajatustensa avulla. Arendtin käsitys poliitiikasta perustuu julkiseen tilaan, jossa ihmisten moninaisuus, pluraliteetti, voi tulla esiin. Julkisessa tilassa ihmisten erilaiset näkemykset ja lähtökohdat kohtaavat toisensa, jolloin syntyy yhteinen poliittinen tila, joka saa voimansa ja oikeutuksensa nimenomaan siitä, että kukaan ihminen ei ole täysin samanlainen kuin toinen. Ihmiset muodostavat yhteisen poliittisen tilan kukin omista lähtökohdistaan käsin. Vain tällainen julkinen näyttäytyminen ja näkeminen mahdollistaa todellisen vapauden. (Arendt 2005, 93–95.)

Arendtin mukaan ihmisillä on erilaisia paikkoja yhteisessä maailmassa⁷. Kahta identtistä positiota ei ole olemassa. Julkisen, politiikan mahdollistavan tilan merkitys onkin, että kukaan yksittäinen ihminen ei voi täysin ottaa haltuunsa todellisuutta, koska maailma näyttääytyy ja paljastaa itsensä kullekin aina yhdestä perspektiivistä. Jos ympäröivän todellisuuden haluaa nähdä ja kokea niin kuin se ”todellisuudessa on”, ihmisen täytyy ymmärtää maailma jonain sellaisena, jonka ihmiset jakavat keskenään ja joka yhdistää sekä erottaa heitä. Vain tuolloin asiat voidaan oppia näkemään eri perspektiiveistä. (Arendt 2005, 123, 128, 167–168.)

Näkökulmien tuhoutuessa syntyy massayhteiskunta. Ihmisiä erottava ja yhdistävä julkinen tila on hävinnyt: ihmisiä yhdistävä inhimillisuus ja toisaalta ihmisiä erottavat *doxat* eivät pääse näyttäytymään. Tällä tavoin ihminen tuotteistettiin totalitarismissa, hänestä voitiin tehdä ratas järjestelmän

⁷ Esseessään *Socrates* Arendt (2005, 14) kirjoittaa: ”To Socrates, as to his fellow citizens, *doxa* was the formulation in speech of what dokei moi, that is, ‘of what appears to me’ [...] The assumption was that the world opens up differently to every man according to his position in it; and that the ‘sameness’ of the world, its commonness [...] or ‘objectivity’ [...], resides in the fact that the same world opens up to everyone that despise all differences between men and their positions in the world – and consequently their *doxai* (opinions) – ‘both you and I are human’.”

koneistossa. Massayhteiskunnan byrokraattinen eikenenkään valta positioi yksilön vasten kasvotonta hallintoa, johon tuotteeksi alennettu ihminen ei voi vaikuttaa. Massayhteiskunta odottaa jäseniltään yhdenmukaistettua käyttäytymistä, minkä vuoksi se nimeää lukemattomia sääntöjä, jotka pyrkivät normalisoimaan ihmisiä. Yrittämällä saada heidät käyttäytymään se tukahduttaa spontaanin toiminnan, mikä puolestaan johtaa konformismiin. (Arendt 1998, 52–53, 58.)

Kulttuuri ylipäättään on aina yhteydessä julkiseen tilaan, jossa pluraliteetti ”näky”. Poliitiikan ja taiteen ymmärtämiseen tarvitaan samanlaista kykyä kuin inhimillisen maailman ymmärtämiseen. Kummatkin edellyttävät kykyä ajatella vapaasti ja itsenäisesti, mutta samalla myös mahdollisuutta ilmaista mielipiteensä julkisesti. Poliitiikkaan liittyvä muiden ihmisten näkeminen, kuuleminen sekä ymmärtäminen edellyttää julkisen tilan olemassaoloa samalla tavoin kuin taidekin. Molemmissa arviointikyky kehittyi nimenomaan moniäänisessä, inhimillisessä vuorovaikutuksessa.

Massoittuminen ja myöhemmin totalitarismi pyrkivät häivyttämään tilan, johon ihmisten poliittisen arviointikyvyn kehittyminen ja toteutuminen pohjautuu. Erilaisten perspektiivien näkeminen ja kuuleminen mahdollistavat tilanteiden arvioimisen poliittisesti. Julkisesta tilasta evätty ihminen on loppujen lopuksi ainoastaan yhden *doxan* vanki, ja juuri tämä oli yksi totalitarismin tavoitteista. Ihmisistä, joilla ei ole pääsyä ympäröivän maailman pluraalisuuteen, muodostuu massa.

Totalitarismin järkyttävä uutuus ei ole sen vapauden kieltäminen tai vapauden merkityksen kiistäminen, vaan se, että ihmisten vapaus on uhrattava historialliselle kehitykselle. Vapaus on uhrattava prosessille, jota ainoastaan ihmisten toiminta ja vapaus voivat hidastaa ja rikkoa. Tästä on seurauksena, että ihmisistä tulee ajopuita, joita historiallisten prosessien virta kuljettaa mukanaan. Samalla myös politiikka absorboituu tuohon historian prosessiin. (Arendt 2005, 120–121, ks. myös Arendt 2004.)

Totalitaristiset järjestelmät ja *poshlost* pohjautuvat massakulttuuriin ja massoittumiseen. Molemmissa on taustalla atomisoitunut ja julkisesta tilasta eristetty yksilö, jonka siteet muihin ihmisiin on katkottu. Yhteisöllisyyden tuhoamisen myötä menetettiin kyky arvioida asioita muistakin kuin omasta näkökulmasta. Saksan ja Neuvostoliiton totalitaristiset järjestelmät perustuivat valheellisu-

teen ja keinotekoiseen yhteisöllisyyteen, jotka ilmenivät esimerkiksi sotilasparaateissa sekä yksilönpalvontana, totalitaristisesta ”taiteesta” nyt puhumattakaan. Tällaisia yhteiskuntia voidaan luonnehtia *poshlost*-järjestelmiksi: pinnalta kaunis ja mahtipontinen, mutta Potemkinin kulissien takana massaksi taannutetut ihmiset voivat pahoin⁸.

Poliittinen arviointikyky: kutsu itsenäiseen kriittiseen ajatteluun

Poliittinen arviointi perustuu tietynlaiseen yhteiseen perspektiiviin, joka on siinä mielessä universaali, että sen lähtökohta on jokaisen ihmisen näkökulman erilaisuus. Se on tiedonlaji, joka perustuu suoraan poliittiseen ilmiöön ja pystyy tällä tavoin pureutumaan poliittiseen toimintaan ilman ulkopuolisia (ja usein asiaankuulumattomia) kriteereitä. Mikään ei vapauta ihmistä vastuusta arvioida kriittisesti ja tilannekohtaisesti ilman ennalta päätettyjä kriteereitä. (Forti 1998, 24, 28.) Poliittinen arvioija ei siis voi piiloutua teorioiden tai ”historian voimien” taakse, vaan hänen on yritettävä ymmärtää tilanteita oman kriittisen ajattelunsa avulla. Mahdollisuus poliittiseen arviointiin on ihmisen velvollisuus, mutta samalla myös vapaus.

Ihmisen on kyettävä ja uskallettava ajatella ja arvostella itsenäisesti, koska arvioinnin kieltäminen sisältää olettamuksen, että kukaan ei ole vapaa toimija, eikä häntä näin ollen voi pitää vastuussa teoistaan. Mikä minä olen tuomitsemaan -ajattelu tarkoittaa itse asiassa, että olemme kaikki yhtä pahoja ja yhtä syyllisiä ja ne, jotka yrittävät arvioida, ovat tekopyhiä⁹. On aina helpompaa syyttää historian trendejä tai dialektisia liikkeitä tai jotain muu-

⁸ Vrt. myös Dietrich Bonhoefferin (2005, 33) toteamus, että kaikenlaisen massoittumisen vahvin vihollinen on laatu, joka yhteiskunnallisessa mielessä tarkoittaa luopumista asemien metsästämisestä, tähtikulttien murtumista sekä avointa katsetta sekä ylös- että alaspäin.

⁹ Haluttomuus kriittisen arviointiin on mahdollista yhdistää kristinuskon ajatukseen ihmisen syntyinlankeemuksesta, minkä mukaan jokainen ihminen on alusta asti syntinen; hän on syntynyt synnin hedelmänä. Kristillisen tulkinnan mukaan tämä *peccatum originale* aikaansaa ihmisen tekemään pahoja tekoja. Näin ollen jokainen ihminen on yhtä paha ja siis kelpaamaton arvostelemaan. Kollektiivisen syyllisyyden käsite hankaloittaa ihmisen poliittisen arviointikyvyn kehittymistä ja toimintaa, koska se hämärtää yksilöiden välisiä eroja. Kaikkien syyllisyydestä on lyhyt matka kaikkien ovat syyttömyyteen.

ta ihmisten selän takana naruja vetelevää mystistä pakkoa kuin yrittää ajatella ja arvioida itsenäisesti mitä oikeastaan on tapahtumassa tai tapahtunut. (Arendt 2003, 19–20.)

Poliittinen arviointikyky on läheisesti yhteydessä Arendtin poliittisen tilan käsitteeseen. Ilman tilaa, jossa ihmisten välisen maailman pluraalisuus voi näyttäytyä ei poliittinen arviointikyky voi kehittyä, koska ihmisillä ei ole pääsyä näkemään ja kuulemaan toistensa perspektiivejä maailmaan. Poliittisen arviointikyvyn taustalla oleva vaatimus kyvystä asettua toisen ihmisen asemaan ja yrittää nähdä maailma hänen perspektiivistään ei voi toteutua täysin, jos julkisen näyttäytymisen mahdollistava poliittinen tila on tuhattu.

Poliittinen arviointi tapahtuu nykyhetkessä, mutta siinä käytetään menneisyyden tapahtumia apuna tulevaisuuden ennakoimista varten. Menneisyyden arviointi kehittää yleistä arviointikykyä ja helpottaa ymmärtämään ihmisten konstruoiman maailman ja sen tapahtumien väistämättä kontingentin olemuksen. Menneisyyden arvioinnilla voidaan kehittää arviointikykyä siten, että inhimillisen maailman kontingenttia luonnetta voidaan hahmottaa paremmin. Tapahtumat ja ongelmat ovat aina loppujen lopuksi ainutkertaisia. Näin ollen poliittinen arviointikyky ei voi perustua universaaleille, muuttumattomille laeille. Poliittinen toimija asettaakin kontingentin välttämättömän, kaaoksen järjestyksen ja pelattavuuden pelin tulosten yläpuolelle. (Palonen 2002; Parvikko 1998, 49–50.)

Vaikka mahdollisuudet toimintaan olisivat oleamattomat, kriittisen ajattelun velvollisuus on silti voimassa. On uskallettava arvioida poliittisesti, vaikka mitään takeita onnistumisesta ei ole. Totalitarismissa toimimisen mahdottomuudella on taipumus johtaa helposti myös haluttomuuteen ajatella kriittisesti, mitä oikeastaan on tapahtumassa. Jos sain määrin voisikin ajatella, että totalitarismi pyrkii tuhoamaan kriittisen arviointikyvyn poistamalla poliittisen toiminnan mahdollisuudet. Ajattelun mahdollistama kriittinen arviointi korvautuu pakkomielteellä totella. Samalla terve epäily sekä vastuu työntyvät aina vain kauemmas. (Parvikko 1998, 51.)

Poliittinen arviointi muodostuu näin ollen enakkoluulottomasti kulloinkin kyseessä olevan tilanteen ja tapahtuman ”ytimen” oivaltamisesta sekä aina jonkinlaisen pelivaran esiinlukemisesta. Se edellyttää jokaisen tilanteen erityisharkintaa, tilanteelle oleellisten tekijöiden hahmottamista

sekä kykyä ajatella itsenäisesti ilman annettuina otettujen ”totuuksien” muodostamaa mystistä pakkoa. Tällä tavoin *poshlost*-kriitikki ja poliittinen arviointikyky liittyvät toisiinsa: molemmat sisältävät vaatimuksen omasta, aidosta ja kriittisestä ajattelukyvyistä.

Poliittinen poshlost

Mitä sitten olisi *poliittinen poshlost*? *Poliittisessa poshlostissa* ideologia – esimerkiksi Gogolinkin mainitsema patriotismi – tai jokin muu dogmaattisena pidetty rakennelma sumentaa ihmisen arviointikyvyn, jolloin yksilöistä muodostuu massa. Massaa on aina helpompi pyrkiä muokkaamaan kuin itsenäiseen kriittiseen ajatteluun luottavia yksilöitä. Ylipäätään annettuna otettu muuttumattomaksi totuudeksi väitetty konstruktio luo *poliittista poshlostia*. Jos voimassa oleva laki tai yleinen tapa ymmärretään ylimmäksi moraaliseksi ja poliittiseksi ohjenuoraksi, jota on AINA noudatettava, tulokset voivat olla katastrofaaliset.

Poshlost mielentilana oletettavasti näkyy ennen kaikkea ihmisen toiminnassa, joten mielestäni ilmiötä voisi lähestyä edellä esitellyn poliittisen arviointikyvyn käsitteen avulla. *Tällöin poliittinen poshlost tarkoittaisi poliittisen arviointikyvyn osittaista sumenemista tai häviämistä kokonaan*. Ihminen ei kykene ajattelemaan, mistä oikeastaan on kyse ja mitä oikeastaan ollaan juuri nyt tekemässä. Sen seurauksena vallassa olevat tai tarjotut arvot, normit ja tulkinnat todellisuudesta sekä toimintamalleista ja -vaihtoehdoista otetaan annettuina ilman minkäänlaista kriittistä arviointia.

Poliittinen poshlost voi olla myös nöyristelyä. Suomalais-neuvostoliittolaisissa suhteissa sen voi ajatella ilmenneen ”rähmälleen heittäytymisenä”. Tietoisessa aitouden yrittämisessä ja naapurin käyttämän jargonin omaksumisessa mentiin äärimmäisyyksiin: kumarrettiin oudoille käsitteille ja hiihdettiin innokkaasti perässä silloinkin, kun naapuri hakshti ojan puolelle. *Poshlostia* oli esimerkiksi suomalaisten ehdotus jatkosodan päättymispäivästä Suomen uutena itsenäisyyspäivänä tai suomalaisten esittämä ajatus Karjala-olutmerkin logon muuttamisesta vähemmän ”sotaisaksi”. (Vihavainen 1991, 220–221.)

Poliittiseen poshlostiin kuuluu myös, että ei haluta tunnustaa tilanteissa olevia erilaisen toiminnan mahdollisuuksia, vaan piiloudutaan aina jotenkin ulkopuolelta tulevan pakon taakse (vrt. ajopuuteo-

ria¹⁰). Poliittinen *poshlost* voi näkyä myös vaihtoehdottomuuspuheena esimerkiksi siinä, että Suomen sanotaan olevan pakotettu tekemään tietty toimenpide, koska maata uhkaa jokin väistämätön vaara. Poliittinen *poshlost* tarkoittaa inhimillisen toiminnan poliittisen luonteen sekä kontingenssin kiistämistä.

Tällainen puolustusretoriikka implikoi, että Suomi ja suomalaiset ovat aina uhkan edessä pakotettuja toimimaan jollain tavalla, ja että tämä puolestaan lopulta häivyttää yksilön omasta toiminnastaan kantaman vastuun sekä vaatimuksesta ajatella itsenäisesti. *Poshlost* siis tavallaan depoliittisoi inhimillisen toiminnan.

Olavi Paavolainen poliittisen *poshlostin* kriittikkona

Olavi Paavolainen on poliittisen arviointikyvyn kannalta kiinnostava hahmo, mutta hän on mielenkiintoinen *poshlostin* kannalta myös esteetikkona. Paavolaisen teoksista voidaan havaita pyrkimys tarkastella kohteita niin esteettisesti kuin poliittisesti; hän käytti omaa kriittistä arviointikykyään sekä politiikan että taiteen suhteen. Paavolainen kirjoitti teokset *Lähtö ja loitsu* sekä *Risti ja hakaristi* Etelä-Amerikan matkoillaan sekä teoksen *Kolmannen valtakunnan vieraana* käytyään kansallissosialistisen Saksan kirjailijavieraana Nürnbergin puoluepäivillä vuonna 1936. Edellä mainittuja toisen maailmansodan vuoksi kesken jääneen *Pako pimeyteen* -trilogian osiksi tarkoitettuja kirjoja yhdistää Paavolaisen pyrkimys ymmärtää, mitä maailmassa oikein on tapahtumassa. Hän halusi tutustua uusiin ideologioihin omakohtaisesti, koska Suomessa hänen mukaansa ei ymmärretty muun maailman tapahtumien merkitystä ja mittasuhteita.

Kolmannen valtakunnan vieraan (1993, 14) alkulehdillä hän kertoo tuntemuksiaan 1930-luvun alkuvuosilta:

”Kulttuurinen ilmapiirimme sumeni juuri tuona syksynä uhkaavammin kuin kukaan olisi osannut odottaa. Tosin sitä oli jo saattanut aavistaa aina vuodesta 1930, jolloin pulakauden ote äkkiä kiristyi, sivistyslehti toisensa jälkeen kuoli, ja talonpoikaismarssin rytmit säpsähdyttivät koko maata. Aallonpohja alkoi syksyllä 1932.

Taistelu ’vihreistä laiturista’ tuli signaaliksi, joka kutsui yhteisrintamaan kaikki taantumuskelliset ja kulttuurivihamieliset voimat. Tuntui hetkittäin siltä, että yksilöllisellä ja vapaasti etävällä kirjailijalla ei ollut Suomessa enää mitään mahdollisuuksia.

En tuntenut enää mitään vetoa kirjalliseen toimintaan. Ja kumminkin tiesin koko näiden pakollisten mykkien vuosien aikana, että maailmassa tapahtui jotakin, joka meillä käsitettiin täysin väärin. Katselimme maailmaa kuin töllin vihertävän, sumean ja vääristelevän ikkunaruudivin läpi. Vallankumousta vasemmalla ja vallankumousta oikealla...Mutta meillä huudettiin: vanhat, koetut, perityt arvot kunniaan! Kuvavinta kaikesta: papisto muuttui puolustautujasta höökkääjäksi!

Käsitteiden sekaannusta kaikkialla. Tietämättömyyttä, naurettavaa hyväuskoisuutta, sokeata intoilua, valistusarpajaisia järjestävien tätien ihanteellisuutta teräksisen, määrätietoisen, kah-tia jakaantuvan maailman keskellä...”

Tulenkantaja Paavolaiselle matkat Etelä-Amerikkaan, Saksaan ja Neuvostoliittoon olivat henkireikä, jolla hän pystyi tuulettamaan ajatuksiaan ahdistavaksi kokemansa Suomen ilmapiirin jälkeen. Hänen päätelmänsä oli, että kansallissosialismissa ei ole kysymys siitä, voiko ilmiön hyväksyä vai ei, vaan siitä, että se on olemassa, ja tämä ennenkuulumaton tekijä on otettava huomioon, jos haluaa ymmärtää tuon ajan maailmankuvaa (1993, 174). Kyse ei ollut siitä, etteikö Paavolainen olisi ollut tietoinen keskitysleireistä sekä poliittisen vapauden minimoimisesta. Hän ymmärsi, että kansallissosialismi oli jotain niin radikaalia, että sen ymmärtämiseksi olisi ollut pystyttävä hylkäämään perinteiset kulttuuriset ja poliittiset tulkintamekanismit. (Parvikko 2002, 97.)

Virallisena vieraana oleminen sulki Paavolaiselta pääsyn kurkistamaan kolmanteen valtakuntaan ”keittiön puolelta”, eli hänen oli pääasiassa tyydyttävä isäntien järjestämään ohjelmaan. Paavolainen hurmaantuikin joihinkin kansallissosialistien uudistuksiin, mutta toisaalta hän myös suhtautui epäilevästi naisten marginaaliin sulkemiseen, mahtipontisuuteen sekä juutalaisten sortamiseen¹¹.

¹¹ Tuija Parvikko (2002) on kuvannut Paavolaista ”älylliseksi hoipertelijaksi”, jolle Hitlerin Saksa edusti jotain uutta ja ennennäkemätöntä, johon sisältyi niin uhkia kuin mahdollisuuksiakin.

¹⁰ Ajopuuteorian mukaan Suomi tempautui jatkosotaan kuin lastu vuolaan virran mukaan.

Ristissä ja hakaristissä (1938) sekä *Lähdössä ja loitsussa* (1937) Paavolainen puntaroi ja pohtii, mikä on Euroopan ja ylipäätään koko maailman tulevaisuus. Hän pyrki arvioimaan ja ymmärtämään, mikä on kristinuskon suhde hänen uusina uskontoina tulkitsemiinsa ideologioihin, kommunismiin, fasismiin ja kansallissosialismiin. Kommunismin ja fasismien vastakkainasettelun Paavolainen näki ennen muuta kristillisten arvojen ja pakanuuden välisenä kamppailuna: hänelle massojen aikakautena kiihkokansallinen valtio ja ylikansallinen kristillisuus seisoivat vastakkain.

Lähtö ja loitsu -teoksen loppusanoissa Paavolainen esittää vaatimuksen 1930-luvun uudenlaisessa tilanteessa toimimiselle. Hänen mukaansa pelkkä äly ja vanhat ajattelumallit eivät enää riitä, vaan on pyrittävä kehittämään erityinen, omaan intuitioon perustuva arviointikyky:

”Äly, viisaus – et kelpaa enää ohjausnuoraksi näissä mustan kasvun ja pimeän heräämisen sokkeloissa. Nyt näkee vain sokea, ja kuudes aisti on välttämätön sille, joka ei eksy. Aivoni eivät ole omani. En tahdo ajatella Platonin, Hegelin, Kantin, Schopenhauerin enkä Kierkegaardin aivoilla. En tahdo ajatella sanomalehtien, radion enkä propagandan käsitteillä.” (Paavolainen 1937, 381–382.)

Ristissä ja hakaristissä Olavi Paavolainen jatkoi teemaa, jossa hän arvosteli suomalaista kulttuurista ja poliittista älymystöä liiallisesta itseensä käpertymisestä. Paavolainen näki bolshevismien ja fasismien välisten rintamien muodostumisessa olevan kyseessä ennen kaikkea kansainvälisyyttä edustavan kristinuskon ja kansainvälisyyden kielteävän pakanuuden välinen taistelu, ja tätä hänen mielestään Suomessa ei haluttu tunnustaa tai pystytty tunnistamaan:

”Meidän kaikki käsitteemme ovat sekaisin, koska me emme uskalla katsoa asioita suoraan silmiin – koska emme tahdo sijoittaa uusia käsitteitä siihen peloittavaan mutta nyt jo täysin selkeään peruskaavaan, joka esittää aikamme valtavien taistelua: kristinuskon ja pakanuus. Me pidämme itsepäisestä kiinni helpottajuisemmasta, banaalista ja puhtaasti poliittisesta vastakkainasettelusta: fascismi ja bolshevismi. Mutta jo sen valtavan voimien jännityksen, joka kuohuttaa maailmaa ja tekee meidät niin levottomiksi, pitäisi todistaa, että aikamme henkien taistelu ei ole pelkästään poliittista laatua. Ky-

symys on sen mahdin kohtalosta, joka on luonut koko niinsanotun länsimaisen kulttuurin: kristinuskon.” (Paavolainen 2005, 352.)

Pako pimeyteen -kirjoissa Paavolainen käsittelee murroksessa olevan Euroopan tilaa 1930-luvulla. Vanhat käsitteet ja ajattelutavat eivät enää riittäneet ”uuden ihmisen” ja kulttuurin ymmärtämiseen. Niin sanottu uusi ihminen oli jo synnytyksilähtönsä numeroitu ja myöhemmin opetettu elämään ja marssimaan rivissä ainoana ohjenuoranaan totteleminen. Ihmisiltä oli unohtunut yksinkertaisen näkemisen taito, koska esimerkiksi kommunismin ja fasismi olivat ”myrkyttäneet” kristillis-länsimaisen kulttuuripiirin. Inhimillisyyden tilalle oli asetettu kilpailu ja harmonisen ihmisen tilalle moraalinen tahtoihminen. (Paavolainen 1937, 9, 63.)

Pimeyteen pakenemisen voi tulkita poliittis-kulttuurisesta ilmapiiristä ahdistuneen Paavolaisen matkana pois Euroopasta, jotta hän pystyisi selvittämään itselleen Suomen ja Euroopan tilaa. Kaikissa kesken jääneen trilogian kirjoissa, kuten myös *Synkän yksinpuhelun* alussa, meri on keskeinen elementti. Meri on jotain pimeää ja tuntematonta, jotain yksinkertaista mutta kunnioitusta herättävää. Se tarjoaa käsitteiden sekamelskassa painiskevalle pohdiskelijalle pakopaikan ajatusten selvittämiseen. Meri on pako pimeyteen.

Toisaalta pako pimeyteen voidaan nähdä myös metaforana Euroopan poliittis-kulttuuriselle ilmiölle. 1800-luvun muuttumattomana pidetty maailma mureni viimeistään maailmansodassa, jonka jälkeen esimerkiksi kommunismi, fasismi ja niiden syntyminen edellyttäneet kollektiivinen ihminen ja massayhteiskunta valtasivat estradin. Vanhentunein käsittein ja ajatusmallein uutta tilannetta ymmärtämään pyrkinyt ihminen turhautui ja teki helpoimmalta tuntuvan ratkaisun: hän pakeni pimeyteen ja antoi kollektiivisten liikkeiden ja ideologioiden sanalla kulttuurin, politiikan ja ylipäätään ihmisyyden kriteerit.

Synkkä yksinpuhelu puolestaan on sekoitus innostusta Karjalasta sekä kiihkeää pohdintaa ja kriittikkä suuresta maailmanpalosta sekä Suomen osuudesta siinä. Monologissaan Paavolainen arvioi ja arvostelee kovin sanoin toisaalta sodanaikaista henkistä ilmapiiriä ja toisaalta niitä 1920- ja 1930-luvun asenteita, jotka johtivat sotaan. Paavolainen (1946, 381) kirjoitti, että hänellä on ”raivokkaan katkeran tunne, että voisi itse sanoa jotakin vapauttavaa tämän sodan ongelmien käärmekiekuras-

ta”. Sitaatissa onkin havaittavissa kenties selkeimmin Paavolaisen koko tuotantoa kannatteleva teema. Teos aiheutti voimakkaan reaktion erityisesti porvarillisilla tahoilla. *Synkkä yksinpuhelu* tuomittiin jälkikäteen muokatuksi teokseksi, jolla ei ole dokumenttiarvoa.

Paavolainen itse puolestaan leimattiin yleisesti takinkääntäjäksi ja isänmaanpetturiksi, eikä hän enää teoksen jälkeen julkaissut mitään. Esimerkiksi kansallismielisyydestään tunnettu V. A. Koskeniemi (1946) tei *Synkän yksinpuhelun*:

”Historiallisena lähdetekoksena on ’päiväkirjan’ arvo hyvin vähäinen, joku sanoisi olematon. Tämä seuraavista syistä: hra Paavolainen ei kunniamerkkejä kotirintamalla jakavien kenraalien apumiehenä ja TK-kirjeenvaihtajana ollut sellaisena asemassa, että hänellä olisi ollut mahdollisuutta seurata sodan johdon olennaisia ratkaisuja tai varsinaisen taistelurintaman tapahtumia; hänen ’päiväkirjansa’ täysi autenttisuus on todistamaton ja joutuu epäilyttävään valoon niiden tunnustusten johdosta, joita hän itse kirjansa esipuheessa tekee, ja muistakin syistä; hänen ’päiväkirja’-merkinnöillään on yksipuolisena tendenssinä halventaa maanpuolustustamme, kunnioitetusta ylipäälliköstä alkaen, ja tervehtiä sotilaille oudolla innostuksella vastapuolen sotapropagandaa ja sotilaallisia menestyksiä. Kaikki isänmaata tai sen puolustusta kolhivat kirjoitukset ulkomaiden lehdissä ovat tälle omalaatuiselle sotilaille ’herkkupaloja’. Enimmäkseen hän poliittisissa kannunvalamisissaan kyntääkin näillä vierailta vasikoilla.”

Koskeniemi näki Paavolaisen ”omalaatuisena sotilana”, joka oli altis vihollisen propagandalle sekä ”poliittiselle kannunvalannalle”. Ludvig Holbergin näytelmän *Valtioviisas kannunvalaja* jälkeen kannunvalajalla on tarkoitettu henkilöä, joka pohtii poliittisia tapahtumia vähäisin tai olemattomin tiedoin esittäen omasta mielestään painavia käsityksiä asioista, joista hän ei välttämättä ymmärrä juuri mitään. Näin ollen valkoisen Suomen hovirunoilijaksikin kutsuttu Koskeniemi tuomitsi Paavolaisen diletantiksi, jonka ei tulisi pohdiskella asioita, joista ei tiedä tarpeeksi.

Mielestäni juuri tässä onkin tapauksen kiinnostavuus. Poliittisesti ahtaista olosuhteista huolimatta Paavolainen pyrki hahmottamaan ja arvioimaan kehittymässä olevaa tilannetta itsenäisesti ilman mukautumista yleiseen mielipiteeseen – niin taitteen kuin politiikankin saralla. Paavolaisen toimin-

ta oli *poliittisen poshlostin* kritiikkiä *par excellence*: Paavolaista ajoi eteenpäin tavoite käsittää, mitä oikeastaan oli tapahtumassa, ja hän pyrki arvioimaan ja valitsemaan itse omasta puolestaan, vaikka ei voinut olla varma onnistumisestaan. Itsenäisen arviointi johti ensin lumoutumiseen tietyistä kansallissocialismin piirteistä, mutta hyvin pian myös sen hylkäämiseen ja kritisoiamiseen (Parviko 2002, 99).

Koko Paavolaisen tuotanto voidaan nähdä poliittisen arviointikyvyn kehittymisenä iän myötä. Siinä näkyy kirjailijan maailmankuvan kehittymisen ja muuttumisen, mutta ennen kaikkea pyrkimys pitää kiinni itsenäisestä ajattelusta ja välttää asioiden annettuina ottamista. Nähdäkseni juuri tuo muutosprosessi ja sen mukanaan tuoma epäily ja kritiikki sekä *Synkässä yksinpuhelussa* selkeimmin eksplikoitu kriittinen asenne aiheuttivatkin syytökset jälkiviisaudesta sekä väitetyistä isänmaanpeturuudesta¹².

Paavolainen joutuikin kovan kritiikin kohteeksi ennen muuta sen tähden, että hän kyseenalaisti avoimesti aikaisemmin itsestään selvinä pidetyt arvot ja poliittiset ratkaisut sekä tekemättä jättämiset. Suurin osa porvarillisesta eliitistä ei ollut valmis ottamaan vastaan kritiikkiä vaalimiaan totuuksia kohtaan, vaan pyrki vähättelemään omaa osuuttaan ja innostustaan esimerkiksi Suur-Suomi-aatteen ja Itä-Karjalan kysymyksen suhteen. Taustalta voidaan myös lukea esiin ajattelutapa, jonka mukaan poliittisilla asioilla ei tule spekuloida, vaan ihmisten on hyväksyttävä heille tarjotut selitysmallit ja tulkinnat ilman kritiikkiä.

Synkän yksinpuhelun johdannossa Paavolainen (1946, 7–8) selvittää teoksensa lähtökohdan. Hän myöntää kirjansa olevan yksipuolinen, koska hän halusi korostaa asioita, jotka olivat Suomessa jääneet huomiotta. Tämän lisäksi yksinpuhelussa näkyy Paavolaisen mukaan hänen henkilökohtainen vastenmielisyytensä suomalaista fraasi-ihanteellisuutta ja hurskastelua kohtaan. Kritiikin terävin

¹² Martti Haavio kirjoitti marraskuussa 1941: ”Hän [Olof Gummerus] seurustelee Paavolaisen ja [Yrjö] Jylhän kanssa, ja on huvittavaa kuulla, miten nämä entiset tulenkantajat pursuavat Suur Suomi -aatetta. Yleensä on sanottava, että Hiisivaaran ohella ovat juuri Paavolainen, Jylhä ja Pälssi ainoat aatteen miehet tällä hetkellä.” (Eskola 2002, 374.) Toisaalta Paavolainen itsekkin pohti, että jos sodassa on pakko kuulla, niin olisi hienoa, jos se tapahtuisi ”sen kuuluisan Suur-Suomen” puolella (Paavolainen 1946, 175).

kärki on kuitenkin suunnattu henkistä ilmapiiriä kohtaan:

”En katso olevani pätevä arvostelemaan poliittikaamme sellaisenaan, vaikkakaan en luonnollisesti ole voinut välttää henkilökohtaisia kannanottoja siihenkään. Kriitikini kohdistuu nimenomaan siihen henkiseen suuntaukseen ja asennoitumiseen, mikä meillä jo vuosia ennen sotiamme samoin kuin niiden aikana vallitsi.”

Paavolainen vähättelee omaa pätevyytään arvostella Suomen politiikkaa, vaikka hän ottaakin ajoittain voimakkaasti kantaa Suomen nimissä tehtyihin poliittisiin ratkaisuihin. Näin ollen hänet voidaan perustellusti lukea poliittisen arviointikyvyn puutteen kriitikoksi. Heinäkuun 19. päivänä 1941 Paavolainen (1946, 148) arvosteli suomalaisten sokeaa luottoa Saksaan esittäen epäilyksensä Suomen kohtalosta Saksan vanavedessä:

”Mutta se ei riitä, että Saksa voittaa Venäjän. Jos se väsyä voittajana, on se kuitenkin hävinnyt sodan. Mikä on silloin Suomen kohtalo? Miten lapsellisen sokeasti me tuijotamme saksalaisten ’voittoon’ ja Moskovan valloituksen! Voi tulla meillekin sellainen aamu, jolloin heräämme kauhuun voittajan seppel ohimoilla...”

Kevättalvella 1942 Olavi Paavolainen kirjoitti, ettei hän jaksanut keskittyä teatteriesityksiin, joihin hän sanoi pakottaneen itsensä. Paavolaisen mielestä teatterissa näkyi liiankin selkeästi tuon ajan suomalainen omaan napaan tuijottaminen:

”Sekä näkyvä että ennen kaikkea näkymätön moraalinen ja poliittinen sensuuri on Suomessa sitä paitsi vaikuttanut jo vuosikautia ja eristänyt taiteen kaikesta siitä, mitä maailmassa todella tapahtuu ja mikä on olennaista nykyajan joka hetki rajusti muuttuvalle maailmankuvalle. Suomalainen mentaliteetti, sen halu kertakaikkisesti olla tietämättä ja pysyä irti ’muun’ maailman tapahtumista ja kohtaloista on tämän näkymättömän sensuurin luonut. Vaikka ymmärränkin, että tämä halu olla tietämättä osittain johtuu itsesuojeluvaikeudesta, en jaksa sitä sietää, ilmenipä se sitten taiteen, politiikan, moraalin tai – sodan alalla.” (emt. 1946, 308)

Pessimismiin taipuvaisen Paavolaisen kritisoiama väitettyä Suomen ummehtunutta nurkkakuntaisuuttahan muun muassa tulenkantajat pyrkivät tulettamaan avaamalla ikkunat Eurooppaan. Paavo-

lainen kuitenkin tahtoi laajentaa perspektiiviään ja ottaa itsenäisesti asioista selvää muun muassa juuri matkustelemalla ja tutustumalla totalitaristisiin maihin omakohtaisesti. Hän ei ainoastaan avannut ikkunoita, vaan astui ovesta ulos.

Paavolainen täytti universaalien inhimillisen velvollisuuden poliittiseen arviointiin, vaikka se ei säästänyt häntä itseäkään ja lopulta koitui hänen kirjallisen uransa kohtaloksi. Paavolainen ei koskaan täysin toipunut *Synkän yksinpuhelun* aiheuttamasta kohusta, vaikka esimerkiksi Hertta Kuusinen (1999, 302–303) kirjoitti kesällä 1956 rakastulleen ja pyysi häntä jatkamaan kirjoittamistaan:

”Johtopäätökseni: ajattele kahteen kertaan, ennen kuin innostut ’puhumaan totuuksia’. Ilman puhdistamisen sijasta voit sillä luoda ympärillesi vain entistä sakeampaa ilmaa, tai lyöt rikki suhteita, joita syystä tai toisesta ei olisi pitänyt rikkoa. Toisaalta tuo totuuden puhumisen halusi on erittäin hyvä ominaisuus. Se on luova ominaisuus. Se on synnyttänyt useimmat kirjasi. [...] Kirjoita! Voi, kunpa kirjoittaisit. Kyllä Sinua luettaisiin, jopa julkaistaisiin.”

Lopuksi

Poshlost-käsitteen ulottaminen politiikkaan tuo uusia ulottuvuuksia poliittisen arviointikyvyn teemaan. Sen avulla arviointikyvyn puute voidaan tulkita laajemmin yleisen ”massoitumisen” tuloksena, mikä puolestaan näkyy kaikilla elämänoilla autenttisuuden puutteena. *Poshlost* nähdään näin ollen poliittis-moraalisena sekä esteettisenä käsitteenä, joka voi realisoitua yksilön tekemisissä useilla eri elämänoilla.

Olavi Paavolainen *poliittisen poshlostin* kriittikkona on mielenkiintoinen esimerkki, että pyrkimys asioiden itsenäiseen arviointiin ilman ulkopuolisten tekijöiden painostusta voi olla hankalaa ja johtaa konflikteihin. 1920- ja 1930-lukujen henkinen ilmapiiri oli Paavolaiselle *poliittista poshlostia*, josta hänen oli päästävä pois kyetäkseen näkemään asioita laajemmasta näkökulmasta ja ymmärtääkseen Suomen tilannetta sekä sen suhdetta ympäröivän maailman tapahtumiin ja ilmiöihin. Paavolaisen kamppailu *poshlostia* vastaan alkoi nykyajan etsimisestä sekä kirjallisesta suursiivouksesta ja päättyi synkkään pohdiskeluun ensimmäisen tasavallan ajan kulttuuris-poliittisten valintojen seurauksista.

Paavolaista seuraten on mahdollista kysyä, olivatko talvi- ja jatkosota osaltaan seurausta Suomen tiettyjen johtohenkilöiden *poliittisesta poshlostista*. Vaikka vaihtoehdot olisivatkin olleet ”ruton ja koleraan” välillä, niin johtiko kyvyttömyys arvioida tilannetta ratkaisuihin, jotka kireässä poliittisessa tilanteessa johtivat sotaan. Olisi syytä pohtia yhtäältä ahtaan tilanteen sallimia erilaisia vaihtoehtoja sekä toisaalta sitä, minkälaisia mahdollisuuksia olisi ollut toimia ennen kuin oli jäljellä ainoastaan ”huonoja vaihtoehtoja”. Kyse ei ole jälkiviisastelusta, vaan poliittisen arviointikyvyn kehittämisestä. Koko ensimmäisen tasavallan aikaa tutkittaessa voidaankin miettiä, olisiko Skyllan ja Kharybdiksen väliin johtanut laivamatka voitu peruuttaa valitsemalla kokonaan toinen reitti tai etenemistapa.

Poliittinen poshlost näkyy esimerkiksi jatkosodan ideologista taustaa ja siitä seuranneita valintoja koskevassa keskustelussa (tai sen puutteessa). Vaihtoehtojen hyväksyminen ei sovi rakennettuun kuvaan suurpolitiikan paineessa toimivasta pienestä ja pippurisesta sankari-Suomesta, joka kuitenkin aina selviää kriiseistä *reagointikykynsä* ansiosta. Sankarimyytti sulkee ulkopuolelleen myös sotaa vastustaneiden ihmisten rohkean toiminnan. Näkemykseen ei sovi, että myös heillä oli selkärankaa seistä mielipiteidensä ja arvojensa takana silloin, kun kansalaisia valmistettiin sotaan ”kansakunnan olemassaolon” puolesta. Esimerkiksi poliittisia vankeja ja rauhanaktivisteja kidutettiin ja surmatiin valtion ylimmän johdon siunauksella.

Luodun kansallisen identiteetin pohjalla olevaan sankarimyyttiin ei kuulu poliittisen ja moraalisen arviointikyvyn peittäminen tai siitä muistuttaminen. Tällainen käsitys tarjoaa kuvan suomalaisista, jotka ovat siinä mielessä epäinhimillisiä, etteivät he juurikaan tee virheitä, vaan pystyvät aina löytämään ”oikean” ratkaisun. Se ei ota huomioon, että suomalaisetkin olisivat olleet alttiita oman aikansa

kenties nykyään epämukavilta vaikuttaville aatevirtauksille. Näin ollen esimerkiksi jatkosodan ideologinen tausta sekä sen seuraukset jäävät hämärän peittoon. Muottiin sopimattomista käsityksistä ja tulkinnoista tulee helposti vääranlaiseksi määriteltyä toiseutta, jopa maanpetturuutta.

Poliittinen poshlost on myös nurkkakuntaisuutta, liiallista itsepäisyyttä ja itseensä kääpetyistä sekä silmien ummistamista. Itsepäisyys ja suoranainen solipsismi puolestaan johtavat poliittisen arviointikyvyn kehittämisen laiminlyömiseen. Poliittisen arviointikyvyn merkitystä ei mielestäni koskaan ole varaa vähätellä, koska nopeasti muuttuvassa ja informaatiohäikä potevassa maailmassa on kyettävä arvioimaan tilanteita useista eri perspektiiveistä sekä hahmottamaan erilaisten toimijoiden intressejä kenties nopeammin kuin koskaan aikaisemmin.

Artikkelin lopuksi sopii hyvin Bertrand Russellin (1951, 55) toteamus yksilön kriittisen arviointikyvyn merkityksestä sekä vaatimuksesta ajatella ja toimia itsenäisesti. On analysoitava yksityiskohtaisesti erityisesti omia mielipiteitämme:

”Jos olemme viisaita, meidän on erittäin kriittisesti tutkittava varsinkin niitä käsityksiämme, joiden epäileminen tuottaa meille suurinta tuskaa, samoin kuin niitä, jotka todennäköisesti saavat meidät joutumaan ristiriitaan ihmisten kanssa, joilla on päinvastaiset, vaikkakin yhtä perusteettomat käsitykset.”

Mielestäni edellä mainittu vaatimus uskaltaa analysoida kriittisesti koskee henkilökohtaisten näkemysten lisäksi etenkin kansallisesti merkittäviksi nostettuja asioita, kuten esimerkiksi usein torjuntavoittona tulkittua jatkosotaa sekä siihen liittyviä tapahtumia. Kansallinen itsepetos olisi *poliittista poshlostia* pahimmillaan.

LÄHTEET

- Arendt, Hannah. 1994. *Eichmann in Jerusalem – A Report on the Banality of Evil*. New York: Penguin Books. 1. p. vuonna 1963.
- Arendt, Hannah. 1998. *The Human Condition*. Chicago: Chicago University Press. 1. p. vuonna 1958.
- Arendt, Hannah. 2003. *Responsibility and Judgment*. New York: Schocken Books.
- Arendt, Hannah. 2004. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Schocken Books. 1. p. vuonna 1951.
- Arendt, Hannah. 2005. *The Promise of Politics*. New York: Schocken Books. Teos sisältää Arendtin kirjoituksia vuosilta 1951–1958.
- Beech, Dave ja Roberts John (toim.). 2002. *The Philistine Controversy*. Lontoo: Verso.
- Bonhoeffer, Dietrich. 2005. *Kirjeitä vankilasta 1943–1944*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Eskola, Katariina. 2002 (toim.) *Itään*. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1941–1942. Juva: WSOY.
- Forti, Simona. 1998. Judging Between Politics and History. Teoksessa Kari Palonen (toim.) *Finnish Yearbook of Political Thought 1998 Vol. 2*. Jyväskylä: SoPhi.
- Gogol, Nikolai. 1970. *Kuolleet sielut*. Helsinki: Otava.
- Koskenniemi, Veikko Antero. 1946. *Valvoja* 9/1946. Koskenniemi kirjoitti arvionsa Pentti Hilli -pseudonyymillä.
- Kuusinen, Hertta. 1999. *Hamlet – ystäväni. Kirjeitä Olavi Paavolaiselle*. Helsinki: Tammi. Toim. Marja-Leena Mikola.
- Kuusinen Martti, Ollikainen Veera ja Syrjäläinen Juhani. 1997. *Venäjä-Suomi-suursanakirja*. Porvoo: WSOY.
- Lounsbury, Anne. 2005. "No, this is not the provinces!" Provincialism, Authenticity, and Russianness in Gogol's Day. *The Russian Review*. 64:2, 259–280.
- Müller, Vladimir Karlovich. 2005. *New Russian-English Dictionary*. New York: Dutton.
- Nabokov, Vladimir. 1969. *Nikolai Gogol*. Jyväskylä: Gummerus.
- Nabokov, Vladimir. 1981. *Lectures on Russian literature*. London: Weidenfield and Nicholson.
- Nyky-suomen sanakirja. 1978. Osa I. Porvoo: WSOY.
- Nyegaard, Ole. 2004. Poshlust and High Art: A Reading of Nabokov's Aesthetics. *Orbis Litterarum* 59:5, 341–365.
- Paavolainen, Olavi. 1937. *Lähtö ja loitsu*. Jyväskylä: Gummerus.
- Paavolainen, Olavi. 1946. *Synkkä yksinpuhelu*. Porvoo: WSOY.
- Paavolainen, Olavi. 1993. *Kolmannen valtakunnan vieraana ja juhlien jälkeen. Esseitä kansallissosialismista*. (Toim.) Paula Koskimäki. Keuruu: Otava. 1. p. vuonna 1936.
- Paavolainen, Olavi. 2005. *Risti ja hakaristi*. Jyväskylä: Gummerus. 1. p. vuonna 1938.
- Palonen, Kari. 2002. Poliitikon arvostelukyvystä. *Politiikka* 44:1, 64–69.
- Parvikko, Tuija. 1998. Hannah Arendt as Judge. A Conscious Pariah in Jerusalem. Teoksessa Kari Palonen (toim.) *Finnish Yearbook of Political Thought 1998 Vol. 2*. Jyväskylä: SoPhi.
- Parvikko, Tuija. 2002. Aikalaisen arvostelukyky ja muistin politiikka. *Kosmopolis* 32:3, 93–111.
- Raamattu*. Vuoden 1992 suomennos. Suomen piipiaseura.
- Russell, Bertrand. 1951. *Filosofiaa jokamiehelle ja muita esseitä*. Porvoo: WSOY.
- Uusi sivistyssanakirja. 1982. Osa I. Helsinki: Otava.
- Vihavainen, Timo. 1991. *Kansakunta rähmällään. Suometumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava.